

Rövid elmélkedés az iskolaügy felett.

„**E**lvesz az én népem; mivelhogy tudomány nélkül való“ azt mondatja az Ur Hoseással, és csudálatos, hogy éppen most, magát a műveltség oly magas fokán képzelő korunkban, sürübben mint valaha jut eszünkbe az a fenyegető intés. Tán nem is jut minden embernek; de mi, kiknek feladatunk az ifjúságot oktatni, aggódva tekintünk azokra a jelekre, melyek gondoskodásunk szeretett tárgyainál a műveltségnek inkább csökkenésére mint gyarapodására mutatnak. Sokan bámulni fognak együgyűségemen, s mutatják nekem, hogy a gymnasium egyfelől a megye- és országgyűlések karzatait foglalja el, másfelől meg előfizetési iveket küld szét saját keblében keletkezett dolgozatokra. Bevallom együgyűségemet, mert én ezeket mind tudtam s bennök éppen az érintett jelek némelyikét láttam és látom. Még többet is bevallok: hogy t. i. nemcsak az érett szilvát többre becsülöm a birtókánál, hanem a hidegföldön, maga idejében termett ugorkát is izletesebbnek tartom a melegházban vagy ágyban hajtottnál. Meg azt is tartom, hogy a ki már mást kezd tanítani s mulattatni, kivált ha ez a más a nagy közönség, annak már nem nagy kedve lesz magának tanulni. Midőn annyira duzmadoznak benne már a műveltség elemei, hogy mások javára ki is csordul, hogy térne több beléje? Na ne térjen hát? de a Dalton törvénye szerint, mely azt tartja, hogy egy edénybe, mely teli van éleny-léggel, úgy hogy több nem mehet beléje, még férkezhetik annyi köneny (hydrogen), a mennyi magára az üres edénybe bement volna, s ezenkívül megannyi legeny (azot); e szerint a morális világban is érot érő törvény sze-

rint mondom, nem férkezhetnék-e abba a tudományyal s talentummal teli edénybe, a fiatal fejbe, egy illő adag szerénység, mely aztán többi tartalmát is rendbe, harmóniába hozná? Én azt vélem, igen! Igaz, hogy így aztán nem válogatna a tanuló a neki tanított tudományokban. Nem követelné, hogy tanítsák erre s erre, és ne tanítsák arra s arra. Nem állana elé kéretlen szózatával, hogy ő neki ez vagy amaz unalmas, hogy ennek vagy annak hasznát — mostanit avagy jövődöbelit — nem látja. Nem elemezgetné tanítói, tanárai tehetségét, tudományát, mely minden esetre az övét végetlenül felülmulja. Nem irogatna pasquilusokat azok ellen, kiknek ő csak hálával s tisztelettel tartoznék, s nem feszegetné egyiknek házi életét, másíknak társadalmi erkölceit, harmadiknak tantárgyát, negyediknek tanítási modorát. Bezzeg nem tették ezt és ezeket a rabbi Hillél hallgatói, kik áldozatokkal s nélkülözésekkel gyűltek ezerenként össze tanításai élvezésére Kisázsia égető napja alatt a szabad ég alá. Mert rabbi Hillélnek nem voltak termei a tanításra. Szegény, földhöz ragadt szegény volt; favágással és vízfordással szerezte meg szűk élelmét s annyi üres időt, melyben oktatásait osztogathassa. Tanítványai még sem rajzoltak torzképeket róla fejszével a kezében s vizes tömlővel a hátán. Nem a párizsi és prágai egyetemek tanulói, kik annyi ezerével sereglettek a szükön mért ismeretek megszerzésére, a hány százan ma 30—40 tanáros egyetemekre. Ezek nem nézték magukat a haza kész oszlopainak, fiatal vállakon őszfejeknek, hanem egész lélekkel, törekvéssel azon voltak, hogy a szükséges erőt, tehetséget megszerezvén, egykor igazán és méltóan azokká lehessenek. Igen, akkor a szerénység divatban volt, mint abban most az önhietség. S pedig mily szép mily kedveltető erény amaz, mennyire diszító ékszere az ifjú kornak! Napjainkban sem halt ki még egészen, ha nem is jellemzi a nagyobb részt. Halljunk egy példát abból a legközelebbi hadjáratból, melyben korunk Cincinnatusa az eké-

jétől indula egy ország felszabadítására s ahhoz tért vissza, végrehajtván dicső feladatát. Beszélje el egy szemmel látó tanu, egy francia önkéntes Garibaldi sergéből. „Egy 14 éves fiatal gyerkőcze 1848-ban kiszökik a kollegyomból Milnoban s „va fuori straniero!“t dalolva puskát ragad az osztrákok ellen. Haza kapván szülői, argusi szemmel őrizték; de a fiatal ember — majd azt mondtam gyermek — kijátszodta szemességöket s egy reggel csak üresen kapják szobáját s nyitva az ablakát. A madár kirepült. Hol járt? Krimben, Comoban, Martalában, Catalafimiben, mindenütt a hol csak olasz verekedett hona erkölcsi s politikai gyarapodásáért. Melazzonál, midőn golyótól átfurt lovárol lefordult, revolveréből három lövéssel három lovast ejt el, a ki Garibaldit keritette vala körül, s föbe ló egy negyediket is, a ki őt magát csipte volt nyakon. Midőn e tettét emlegetik neki, ugy elpirul mint egy 15 éves leányka, s szemét lesütve fordítja el a fejét. Kik az Aixi fürdőt Savoyeban látogatták, vehettek észre egy szomorkodó, igen szelid módu ifiat, a ki, mig mások tánczoltak, szeretett a hölgyek közé ülni és csak egyedül Italiáról beszélt velök, midőn tán másnemü társalgást vártak volna tőle; ez Missori volt, kít „kékszemü kis milánói“-nak neveztek. Nők, kik így látták, s a kiknek beszéltem róla, csudálkozva mondák: „Hogyan? Az a fiatal ember! Lehetséges-e?“ — Igen ő az, szelid szavával, gazellai tekintetével, lassu lépteivel, mintha szünteleni bádjadtsággal küzdenék, ő a mi fiatal hadsergünk hőse, a kinek nincs mit irigyelni a dicsőség koszoruzta legvénebb vitézeken is!“ Reménylem nem fognak féreérteni, mintha én azt dicséerném Missoriban, hogy elszökött a tanulás elől. Sőt felteszem róla, hogyha a kollegyomban marad, éppen oly jó diák lesz vala, a milyen jó katona lett, ha már katonának állott. Én csak azt akartam tükröztetni benne, hogy az ember, jelesen a fiatal ember, legyen egészen az a mi, s aztán hogy ne higye el magát; ne akarja az iskolai padokról vezérelni a világot,

s e felett ábrándozva, vagy tán ezt ürügyül véve, ne hanyagolja el első és főkötelességét a tanulást.

„Elvesz az én népem; mivelhogy tudománya nincsen.“ Jegyezzük meg, hogy ezt a nagy igazságot a szabad, meg az ugyyszólva fiatal népek veszik leginkább szívökre. Ha Schweizban utazva egy helységben a legnagyobb, többnyire a legszebb helyzetü épületről kérjük: mi az? rendszerint azt a feleletet kapjuk: „a kánton iskolája.“ Américában a nyugoti vadonok felé az iskolaügy egyarányban halad a telepedés terjedésével. Californiában, melyet még 10—12 évvel ezelőtt az egész világ söpredéke gyűlöhelyének tartottak s részint az is volt, ma 7-edfél millio hold föld van iskolai alapnak szentelve; Santa Clarában két főiskola van a tudomány szereivel úgy kiállítva, hogy Európában is számot tenne. San Franciscóban egy falka magánnevelésén kívül 30 köziskola van, és 1859-ben 7767 mindkétnemü fiatalság — 5—18 évesek — közül 6201 egyén járta az iskolát. A Jóreményfoknál a gyarmati féltékenység az europai-hottentott korcsokat kiüzte az állam határain tul eső vadonokba, s ma két virágzó városuk van szintoly virágzó iskolaügygyel. S mindezen iskolákban az illetők tanulnak is. Tegyük szembe ezzel, hogy a fennebb idéztem író szerint a szabadító sereg Calabrián keresztül vonultában nem érkezett oly helységbe, faluba vagy városkába, hol e kérdésre: „van-e itt iskola?“ azt a feleletet ne adta volna a pap: „nincs, hála Istennek!“ hogy a nevezett egész tartományban a mult évszáz végén egyetlen egy nyomda se létezett; hogy ugyanott egy 6000 lelket számláló városkában 12 házat kellett összejárni, mig egy írotollat kaphattak. Az a tanuló, ki iskolában léve nem tanul, mondjuk: az a tanuló sereg, nemde inkább Calabriát tartja maga előtt eszményképül mint Californiát?!

„Szél fuvatlan nem indul,“ ismeretes közmondás. Vajjon mi fúvja és fúttá azt a Nemerét, mely ifjuságunkban a tanulás vágyát annyira megdermesztette? Mert hogy meg, az nálunk mindenfelől fájdalmasan tapasztalt tény. Elmondom

mit gondolok felőle. Iskoláink tanrendszere mint tudjuk, korábban egészen a latin nyelvre vala fektetve; hisz' ez a szó deák mint közös synonym a latint, tanulót, sőt régebben irástudó s kenyeret nem kézimunkával kereső embert jelentett. 1848 előtt nehány évvel bizonyos realisticus mozgalom neki esék a latin s átaljában a classicus nyelv ócsárlásának. Sajnos, hogy ime táborjárás egyik zászlósa éppen nagy tekintélyü akademita vala. Sikerült is e törekvésnek a latin nyelv tanulása iránt az ifjuságnál megvetést vagy plane undorodást gerjeszteni, de nem ám a vele általános csökkenet tanulási vágyat más tárgyra irányozni. Összeütöttek ezzel abban az időszakban az iskolai reformkérdések, melyeknek fessegetése csak annyi eredményre vezetett, hogy a fennálló rendszer rossz, mert különben nem jöhetne szóba reformálása. S hogy ez a körülmény éppen nem szolgált a tanuláshévét az akkori ifuban magasabb fokra emelni, világos. Eljőve 1848 és 1849, az iskolák szétbomlása korszaka, melyet nincs miért tovább jellemzeni. A „rend“ — („l'ordre règne à Varsovie“) — helyreállításával a Bach-Thunféle erőszakos civilisatio az egész nemzetnél általános ellenhatást szülvén, a passiva resistentia természetesen az ifuságba is átment. Szintugy látta, hogy tanára csak kénytelenségből tanít, s ő is csak kénytelenségből tanult, mintha az eltörölt robotrendszer lelke az iskolákba kísérteteskedett volna. Valóban ugy is vala kiszabva tanítónak s tanulónak a szakmája, mint a tisztartó szabta ki az „ur dolgára“ menő jobbágy munkáját és — hasonló eredménnyel. Nem fejtegetem tovább, mert nekem is ki van szabva a tér, melyen ezuttal működhetem, hanem átjövök a — mint hisszük és reméljük — váltság napjaira. Nem kell hosszas elemzés, de még rövid se átlátására annak, hogy ez a korszak különben sem volna alkalmas különösen és nagy mértékben eszközölni a tanulásba leendő elmélyedést, hátha még hozzávesszük, hogy demonstratiokkal felizgatott s elkényeztetett ifuságunk magát szintugy políti-

kai tényezőnek véli s a — „quorum pars magna fui et ero“ — val kecsegteti magát.

Mindezeket főképp azért vázolgatám, hogy figyelmeztessék „mindeneket, a kiknek tudni illik“ mily fontosak, súlyosak, röögösek az iskola ügyében teendőink, mily roppant a feladatunk, és mekkora felelősség nehezedett reánk autonomiánk visszanyertével. Most el lehet mondani rólunk: hic Rhodus, hic salta! Legyen szabad nekem egynehány tánczszabályt igénytelen véleményem, de mély és érlelt meggyőződése nyomán elősorolni. Iskolai ügyeink rendezésében azt tartom, meglehetősen hasznos lesz a következő elveket és tekinteteket nem tévesztetni szemünk elől:

1. Iskoláink nem csak tanító, hanem — és főképp — növelőintézetek.

2. Mint tanítóintézetekben az első mételyt, az encyclopaedismust kerülni kell gondosan.

3. Tantárgyak minél kevesebben, de tanítva minél jobban legyenek.

4. Az elemi iskola és gymnasium nem egyetemek, tehát nem tudományok, hanem ismeretek és eszmék közlésére rendelt intézetek. Ez a rendszert nem rekesztí ki; de a rendszer ne egy készen odadobott schema legyen, hanem az ismeretek átadásában s az eszmék kifejtésében tartott következetes és geneticus rendben álljon.

5. A tantárgyakat három főrovatban látom csoportozandóknak, u. m. ezekbe: 1) classicus nyelvek, 2) mathematica, 3) historia.

6. A tanítási módra nézve a két elsőre nézve a tanulási teljes erejét venném szorosán igénybe az ifunak, az utolsó alá tartozó ismereteket a tárgyak és előadás vonzalmá által inkább kedveltetném, mint szűk értelemben tanítnám.

7. A tanítás őrizkedjék egyfelől a pedanteriától, másfelől a felületességtől. Csakugyan sokkal inkább az utolsótól mint az elsőől.

8. A tanítás modorában ne kövessük a szakácsnét vagy majorosnét, ki a libáját tömi; még a galambot se, mely fiókáit szájából éteti; de igen is a kotlót, mely csirkéit mindig a maguk lábán járatja s maguktól enni szoktatja.

9. A növelési részben az alapeszme és sarkkő legyen a tisztelet és a természetes úton kivivott és elismertetett tekintély.

10. A tanulók közti ép egészséges viszony a contubernialis; tanulók és tanítók közti a patriarchalis; ezeké egymás közt aristocratialis.

Ezen ide vetett elvek s eszmék bővebb kifejtését fenn tartom magamnak.

Brassai.

K ü l ö n f é l é k.

Londoni eredeti levél. December 27. 1860. A mily nagy-szerű London a kereskedelmi világban, a mily gazdag muzeumokban s tudományos intézetekben, s feltűnő az először ide jövő útas előtt: éppen oly bámulatra ragadó az angol unitáriusok vallásossága, s ebből kifolyólag szellemi és anyagi tevékenysége a vallás, a hit terjesztése körül. Mert a mellett, hogy mint egyesület, kevés tőkepénzzel bir, naponként újabb meg újabb missiókat nyit meg, és iskolákat alapít majd Indiában, majd Áfrikában és Amerikában, majd pedig hazai missiókat; és ezek tartása mindig egyesek adakozásából telik ki, — és a mellett, hogy az angol majdnem mindennap adakozik egyik vagy másik czélra, szívesen nyújtja filléreit ezen missiók felsegítésére, s jutalmát azon öntudatban találja, melyszerint közreműködése által egy oly út nyílt meg, melyen százak s ezerek az igazságnak ismeretére jussanak. Ide vonatkozólag egy londoni keblű missiót irok le, mely az unitáriusok által a múlt november hóban nyitattott a szegényekhez, s melynek megnyitásán én is jelen voltam.

Minthogy a londoni szegény nép részint erkölcsi süllyedése, részint a nyomor, az éhhaláltól való félelem által arra van kényszerítve, hogy lopjon, zsebet vágjon mindenütt, a hol csak megjelenik, ennél fogva ezen osztályból egy sem lehet templomba a vagyonosabb osztálylyal, s következőkép lelki épülésben szűkölködik. A British and foreign Unitarian Association (unitárius társulat), mint a mely a Jézus nagy parancsát mindig szem előtt tartja, a szegények ügyét sajátjává tevén, adakozás útján egy missiót létesített s nyitott